Κατερίνα Κόμη

Τα Ίχνη Οδηγούν στην Κρήτη: Όταν το Hollywood ταξίδεψε στην Ελούντα

Abstract

In 1963, before it was established as a popular tourist destination, the poor village of Elounda (Agios Nikolaos region, Crete) was chosen as a shooting location of the Walt Disney Productions movie *The Moon-Spinners* (1964). Subsequently, a large number of film technicians, laborers, actors, even Walt Disney himself, arrived in the area. The local inhabitants participated collectively in the film's creation and contributed to Elounda's metamorphosis into a film setting. Today, more than 50 years after its completion, in the region where it was shot, the film is not forgotten. Instead it is acknowledged as a landmark signaling the beginning of Agios Nikolaos' transformation from a region facing intractable problems of indigence into a tourist resort that attracts thousands of travelers annually. Based on the concept of mobility and through research in various primary and secondary sources, this essay examines *The Moon-Spinners* from a variety of perspectives. Firstly, it approaches the film as a "Runaway Production", a product of Walt Disney Productions' strategies and policies. Secondly, it examines the film's production in relation to the Greek government's legislative measures taken with the aim of attracting foreign film productions to the country, in a period characterized by intensifying efforts to establish tourism as a significant sector of the Greek economy. Thirdly, it looks into the impact the film's production had on both the rural environment and the local economy. Finally, it investigates aspects of the film's (Greek/Cretan) reception: from its condemnation on the grounds of defaming the Cretan people, to the enthusiastic welcome it received upon its return to the region where it was filmed. In conclusion, the movie ceases to be a mere product of a particular era and industry; it becomes a mirror of the needs and wishes of a community in transition.

Λεξεις Κλειδια: Hollywood, Walt Disney Productions, *The Moon-Spinners*, Runaway Productions, κινηματογραφική παραγωγή, κινηματογραφική βιομηχανία, κινηματογραφική νομοθεσία, τουρισμός, πρόσληψη, δεκαετία του 1960, Ελούντα, *Τα Ίχνη Οδηγούν στην Κρήτη*

Μια έκπληξη περιμένει την επισκέπτρια/τον επισκέπτη του Αγίου Νικολάου, της πρωτεύουσας του νομού Λασιθίου: στην είσοδο της πόλης ένας μικρός δρόμος φέρει το όνομα «Walt Disney». Η διερεύνηση των λόγων που ώθησαν τους δημοτικούς άρχοντες να τιμήσουν τον διάσημο σκηνοθέτη και παραγωγό του Hollywood με τη συγκεκριμένη ονοματοθεσία έχει ως αποτέλεσμα ένα ταξίδι στο παρελθόν και την ανακάλυψη μιας σελίδας της τοπικής ιστορίας,

* Η παρούσα εργασία, στην πρωτότυπη μορφή της, εκπονήθηκε στο πλαίσιο του μεταπτυχιακού σεμιναρίου «Ιστοριογραφία Κινηματογράφου» του Τμήματος Φιλολογίας του Πανεπιστημίου Κρήτης. Στη διδάσκουσα του σεμιναρίου κ. Παναγιώτα Μήνη εκφράζω τις βαθύτατες ευχαριστίες μου για τις πολύτιμες παρατηρήσεις της.

isbn: 978-960-9480-35-2
12iccs.proceedings.gr

Εικ. 1. Η οδός «Walt Disney» στην είσοδο της πόλης του Αγίου Νικολάου.

η οποία σε πρώτη ανάγνωση μοιάζει με παραμύθι. Μια φορά κι έναν καιρό ένα φτωχικό ψαροχώρι δέχτηκε την επίσκεψη ενός από κινηματογραφικής μηχανής θεού, ο οποίος το μεταμόρφωσε και το ταξίδεψε στα πέρατα του κόσμου.

Η αναζήτηση της πραγματικότητας μέσα στον μύθο οδηγεί στο 1963 και στο μικρό χωριό της Ελούντας –προτού αυτό αναδειχθεί ως τουριστικό θέρετρο–, όπου γυρίστηκε η ταινία *The Moon-Spinners* (*Τα Ίχνη Οδηγούν στην Κρήτη*, 1964) σε σκηνοθεσία James Neilson και παραγωγή της Walt Disney Productions (Maltin 1984, 223-225). Στην περιοχή κατέφθασε μια πολυπληθέστατη ομάδα τεχνικών, διάσημοι ηθοποιοί της εποχής και ο ίδιος ο Disney. Οι κάτοικοι μετείχαν συλλογικά στα γυρίσματα και είδαν το χωριό τους να μεταμορφώνεται σε σκηνικό, στον κινηματογραφικό Άγιο Γεώργιο, όπου σύμφωνα με το σενάριο του Michael Dyne μια νεαρή βρετανίδα, η Nikky Ferris (Hayley Mills), προκειμένου να βοηθήσει έναν συμπατριώτη της (Peter McEnery)

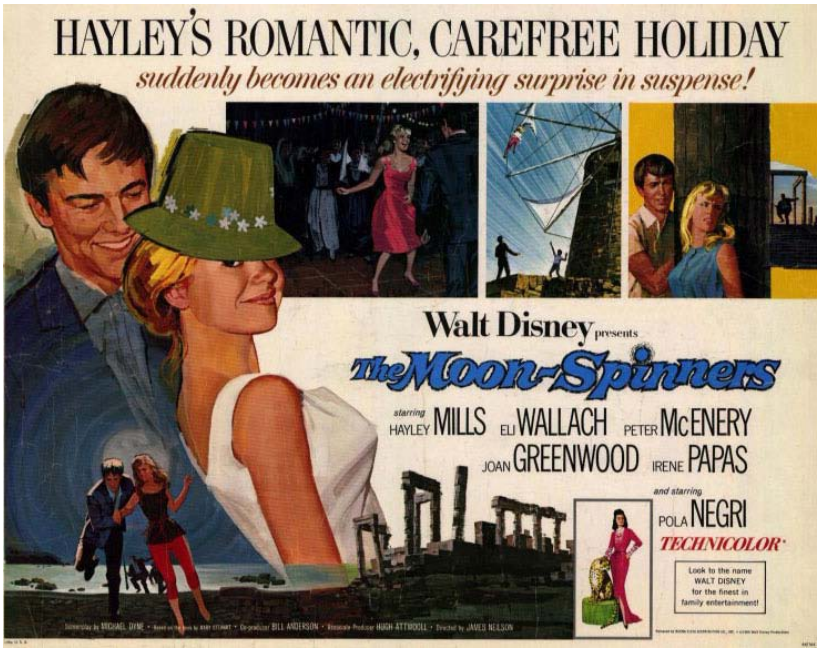

Εικ. 2. Αφίσα του *The Moon-Spinners*.
Πηγή: http://www.imdb.com/title/tt0058371/mediaviewer/rm2640129024 (9/9/2017).

Εικ. 3. Η συγγραφέας του *The Moon-Spinners*, Mary Stewart (1916-2014).
Πηγή: Lenemaja Friedman (1990), *Mary Stewart*, Βοστώνη, Twayne Publishers, χ.σ.

εμπλέκεται σε ένα μυστήριο κλοπής πολύτιμων κοσμημάτων και με φόντο το κρητικό τοπίο, τις αρχαιότητες και το τουριστικό φολκλόρ αντιμετωπίζει πλήθος κινδύνων στα πρόσωπα αδίσταχτων Κρητικών.

Ενώ στις μέρες μας η ταινία δεν είναι ιδιαιτέρως γνωστή, στον τόπο όπου γυρίστηκε κατέχει ξεχωριστή θέση. Μνημονεύεται σε βιβλία τοπικής ιστορίας (Κλώντζας 2000, 173· Μακράκης 2009, 496), σε ταξιδιωτικούς οδηγούς (Zeimbekis χ.χ., 29), ακόμα και στην ιστοσελίδα του Δήμου Αγίου Νικολάου. Ευρεία πεποίθηση εξάλλου μεταξύ κατοίκων και επιχειρηματιών της περιοχής αποτελεί ότι η παραγωγή της Disney συνέβαλε αποφασιστικά στην τουριστική

Εικ. 4. Το ξενοδοχείο *Νέα Ελούντα* στο οποίο κατέλυσε η Mary Stewart κατά την παραμονή της στην Ελούντα.
Πηγή: Μανώλης Μακράκης, (2005), «Μέγαρο Ελούντας. Ένα κτίριο-μια ιστορία. Αφιέρωμα στο πρώτο ξενοδοχείο της Ελούντας», *Ελούντα*, τ. 46 (Νοέμβριος 2004-Ιανουάριος 2005), 6-9.

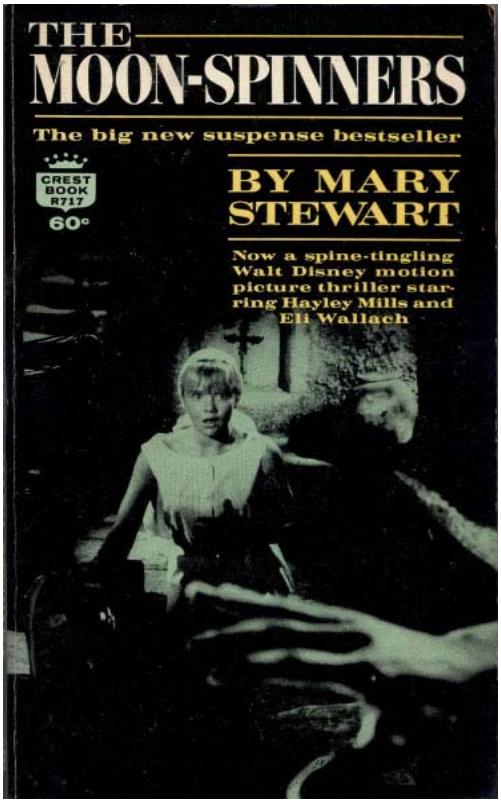

Εικ. 5. Εξώφυλλο του βιβλίου *The Moon-Spinners* (Crest Books, 1964) με still από το *The Moon-Spinners* και αναφορά στην ταινία. Πηγή: http://www.hayleyanna.net/books/ (9/9/2017).

ανάπτυξη της Ελούντας και στη μεταμόρφωση της ευρύτερης περιοχής του Αγίου Νικολάου από μια φτωχή επαρχία σε έναν δημοφιλέστατο ταξιδιωτικό προορισμό (Μακράκης 2003, 5· Κοκοτός 2012, 150).

Στόχος του παρόντος άρθρου είναι η διερεύνηση ζητημάτων παραγωγής και πρόσληψης του *The Moon-Spinners*. Το φιλμ μελετάται ως δείγμα μιας «Runaway Production» («παραγωγή-φυγάς»), ως προϊόν στρατηγικών της Disney και ως απόρροια κυβερνητικών μέτρων προσέλκυσης ξένων παραγωγών στην Ελλάδα, σε μια περίοδο εντατικοποίησης των προσπαθειών για τουριστική ανάπτυξη. Επιπλέον εξετάζονται οι αλλαγές που επέφερε η παραγωγή του φιλμ στον τόπο των γυρισμάτων και διερευνάται η υποδοχή του.

Οι λόγοι της παραγωγής του *The Moon-Spinners* εκτός Αμερικής πρέπει να αναζητηθούν αρχικά στις τακτικές μιας συγκεκριμένης κινηματογραφίας και εποχής. Το φιλμ αποτελεί δείγμα μιας «Runaway Production», πρακτικής της αμερικανικής κινηματογραφικής βιομηχανίας να παράγει ταινίες εκτός Hollywood και κυρίως εκτός αμερικανικού εδάφους (για τις «Runaway Productions» βλ. ενδεικτικά Yale 2010· Steinhart 2013). Ιδιαιτέρως διαδεδομένη τις δεκαετίες του 1950 και 1960, η πρακτική αυτή υιοθετήθηκε ως λύση απέναντι στη μακροχρόνια κρίση που απείλησε με κατάρρευση τη Μέκκα του κινηματογράφου και επέβαλε αλλαγές στη δομή της. Ειδικότερα, η εντυπωσιακή μείωση του κοινού εξαιτίας –και μεταξύ άλλων– της εισβολής της τηλεόρασης και της αλλαγής στα δημογραφικά χαρακτηριστικά, καθώς και στις καταναλωτικές συνήθειες της αμερικανικής κοινωνίας, ώθησε τις εταιρείες στην αναζήτηση εξοικονόμησης κεφαλαίου και οικονομικότερων μεθόδων παραγωγής. Στο εξωτερικό μπορούσαν να βρουν φτηνό εργατικό δυναμικό και πρώτες ύλες, όπως και διευκολύνσεις από κυβερνήσεις που προσδοκούσαν το αμερικανικό δολάριο. Ακόμα η πολιτική ορισμένων κυβερνήσεων δέσμευσης μέρους των κερδών των αμερικανικών εταιρειών και θέσπισης μέτρων για τη θωράκιση των κινηματογραφιών τους απέναντι στην ηγεμονία του Hollywood, καθιστούσε αναγκαστική τη δραστηριοποίηση των αμερικάνικων εταιρειών παραγωγής εκτός ΗΠΑ.

Επιπροσθέτως αισθητικοί/καλλιτεχνικοί λόγοι επέβαλαν στις εταιρείες παραγωγής τη φυγή στο εξωτερικό. Οι τεχνολογικές εξελίξεις της δεκαετίας του 1950 στον αμερικάνικο κινηματογράφο, όπως η χρήση της ευρείας οθόνης και του χρώματος, ενθάρρυναν την έμφαση στο αυθεντικό και το «εξωτικό» (Ellis 1985, 279· Steinhart 2013, 214), ενώ το αμερικανικό κοινό, λόγω

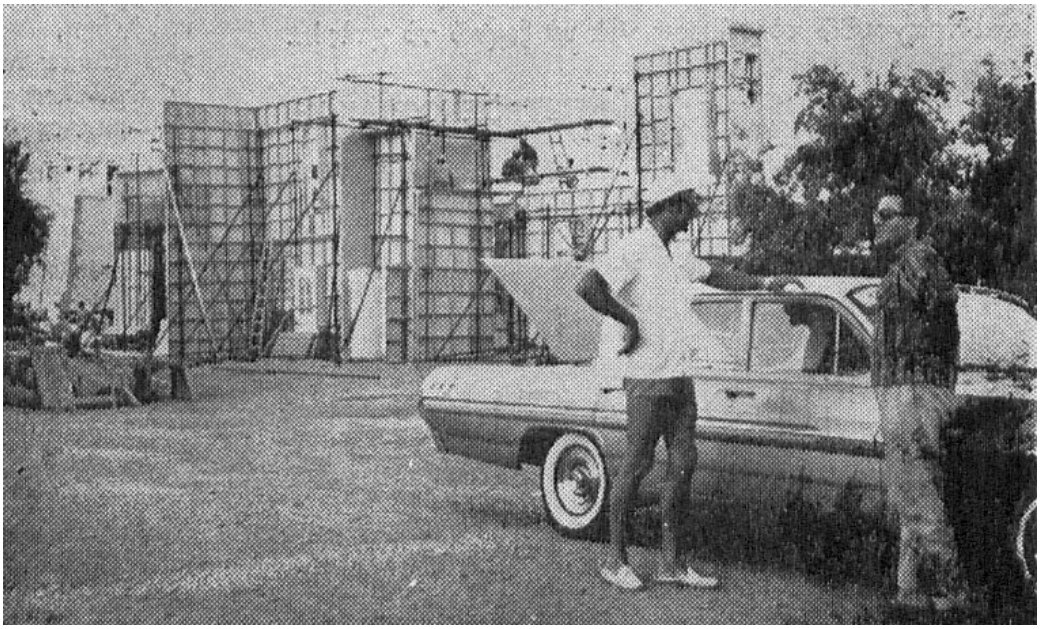

Εικ. 6. Τμήμα εγκαταστάσεων για τα γυρίσματα του *The Moon-Spinners* (Ελούντα).
Πηγή: Μ.Χ. (1963), «Στα Κρόσια του φεγγαριού»,
Καλλιτεχνικά Χρονικά, έτος α΄, τ. 1 (Οκτώβριος 1963), 24.

και της αυξανόμενης εισαγωγής ξένων ταινιών στις ΗΠΑ, απαιτούσε πλέον πιο αυθεντικές και ρεαλιστικές εικόνες. Ανταποκρινόμενοι στις νέες τάσεις, παραγωγοί και σκηνοθέτες στράφηκαν στο εξωτερικό αναζητώντας αυθεντικές τοποθεσίες, ανθρώπινους τύπους και ατμόσφαιρα (Yale 2010, 117-131· Steinhart 2013, 215-218).

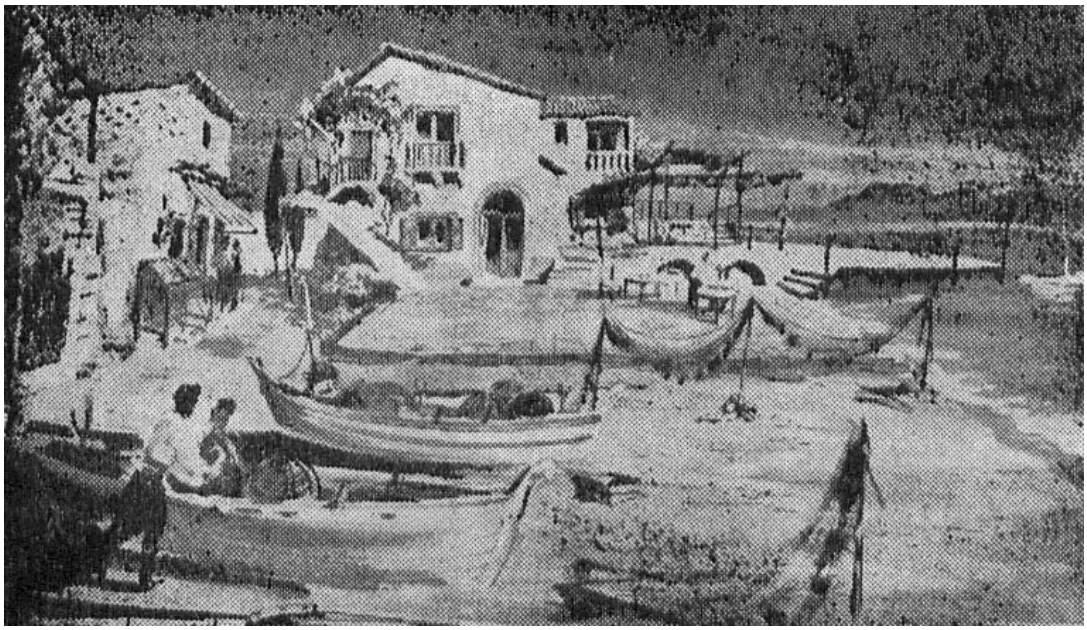

Εικ. 7. Μακέτα βασικού χώρου του *The Moon-Spinners*.
Πηγή: Μ.Χ (1963), «Στα Κρόσια του φεγγαριού», *Καλλιτεχνικά Χρονικά*, έτος α΄, τ. 1
(Οκτώβριος 1963), 25.

Εικ. 8. Κτίσματα που ανεγέρθησαν για την παραγωγή της Disney στο λιμάνι της Ελούντας. Πηγή: Μανώλης Μακράκης (2003), «Στον καιρό της Ντίσνεϋ. 40 χρόνια από τα γυρίσματα της ταινίας "οι κλώστριες της σελήνης"», *Ελούντα*, τ. 42 (Αύγουστος-Οκτώβριος 2003), 5.

ΠΡΟΣΛΗΨΙΣ ΚΟΜΠΑΡΣΩΝ

Ἡ Κινηματογραφική Ἑταιρεία «WALT DISNEY PRODUCTIONS LTD» προσλαμβάνει ΚΟΜΠΑΡΣΟΥΣ ἄνδρας καί γυναίκας μέχρι ἡλικίας 45 ἐτῶν διά τό γύρισμα νυκτερινῶν σκηνῶν εἰς Ἅγιον Νικόλαον τήν 14ην, 15ην, 16ην, 17ην καί 18ην Ὀκτωβρίου.

Ἡ ἀμοιβή ἐκαθορίσθη εἰς ἑκατόν (100) δραχμάς τήν νύκτα.

(Ἀναψυκτικά θά προσφέρωνται.)

Ἀπευθυνθῆτε ΑΜΕΣΩΣ εἰς τήν ἀποθήκην ΒΟΥΛΓΑΡΗ (παραπλεύρως Ξενοδοχείου ΛΑΤΩ).

ΤΟ ΧΟΛΛΥΓΟΥΝΤ ΣΤΙΣ ΔΑΝΤΙΛΛΕΝΙΕΣ ΑΚΤΕΣ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ

ΜΙΑ ΜΙΚΡΗ «ΝΤΙΣΝΕΥ-ΛΑΝΤ» ΣΤΗΝ ΕΛΟΥΝΤΑ ΚΡΗΤΗΣ

Ἕνα ἐπιτελεῖον διασήμων καλλιτεχνῶν ὑπό τόν Ντίσνεϋ γυρίζει τά «Κρόσια τοῦ Φεγγαριοῦ»

Η ΠΟΛΛΑ ΝΕΓΚΡΙ ΜΑΖΙ ΜΕ ΤΗΝ ΕΙΡΗΝΗ ΠΑΠΑ

"ΣΤΑ ΚΡΟΣΙΑ ΤΟΥ ΦΕΓΓΑΡΙΟΥ"

Μιά παραγωγή τοῦ Γουώλτ Ντίσνεϋ

Γυρίζεται ἀπό καιρό στήν Κρήτη μέ Ἕλληνες καί ξένους ἠθοποιούς

ΕΝΤΟΣ ΤΩΝ ΠΡΟΣΕΧΩΝ ΗΜΕΡΩΝ

ΑΡΧΙΖΕΙ ΕΙΣ ΕΛΟΥΝΤΑ ΤΟ "ΓΥΡΙΣΜΑ" ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΤΑΙΝΙΑΣ ΤΟΥ ΓΟΥΩΛ ΝΤΙΣΝΕΥ

«ΣΤΑ ΚΡΟΣΙΑ ΤΟΥ ΦΕΓΓΑΡΙΟΥ» ΘΑ ΕΙΝΑΙ Ο ΤΕΛΙΚΟΣ ΤΗΣ ΤΙΤΛΟΣ

ΕΝΑΣ ΓΑΜΟΣ ΣΤΟ ΧΟΥΜΕΡΙΑΚΟ

ΔΙΗΛΘΕ ΑΠΟ ΤΗΝ ΑΘΗΝΑ Η ΤΖΟΑΝ ΓΚΡΗΝΓΟΥΝΤ

ΑΝΑΜΕΝΕΤΑΙ Ο ΝΤΙΣΝΕΥ

Εικ. 9. Αποκόμματα από τον ελληνικό τύπο της εποχής σχετικά με την παραγωγή της Disney στην Ελλάδα και τους συντελεστές της. Πηγή: *Τα Νέα*, *Το Βήμα*, *Εξόρμησις*, *Καλλιτεχνικά Νέα*, *Ταχυδρόμος*, *Ανατολή*.

Εικ. 10α. Ο Walt Disney, επιβλέποντας τις εργασίες στην Ελούντα. Ο παραγωγός αφίχθη στην Αθήνα στις 7/9/1963 και μετέβη στην Ελούντα στις 8/9/1963.
Πηγή εικόνας: *Ελληνικά Επίκαιρα*, 1963, παραγωγή Γενική Διεύθυνση Τύπου και Πληροφοριών.

Εικ. 10β. Ο Walt Disney επιβλέποντας τις εργασίες στην Ελούντα.
Πηγή: *Ελληνικά Επίκαιρα*, 1963, παραγωγή Γενική Διεύθυνση Τύπου και Πληροφοριών.

Η Disney, η οποία βρισκόταν σε περίοδο «αναδιοργάνωσης και αναγέννησης» (Gomery 1994, 75), αγκάλιασε την πρακτική των «Runaway Productions». Η κρίση της βιομηχανίας σε συνδυασμό με πολυέξοδες κινήσεις της εταιρείας, όπως η σύσταση ιδιόκτητου δικτύου διανομής (Buena Vista) που απαιτούσε μεγάλο αριθμό ταινιών, και τέλος η δημιουργία της Disneyland (Gomery 1994, 75-76· Wasko 2011, 21-22), καθιστούσαν επιτακτική την εξοικονόμηση πόρων.

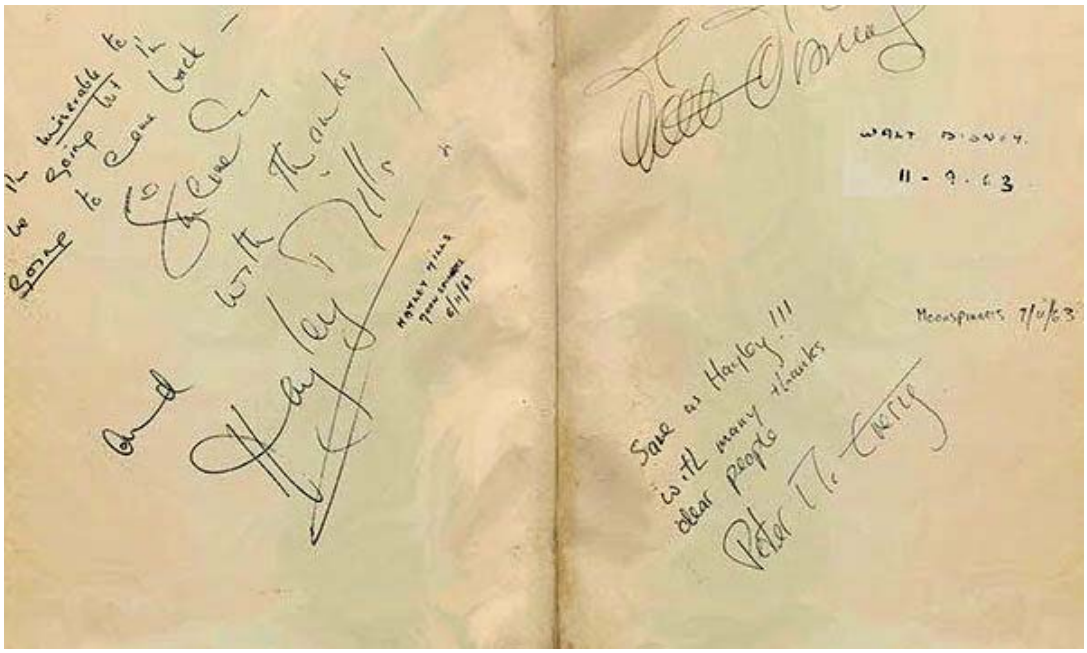

Εικ. 11. Οι υπογραφές των Walt Disney, Hayley Mills και Peter McEnery στο Βιβλίο Επισκεπτών του Minos Beach.
Πηγή: www.minosbeach.com/blog/moon-spinners-film-in-minos-beach-art-hotel/ (8/9/2017).

Εικ. 12. Στριπς από το κόμικ *Walt Disney's The Moon-Spinners*
που κυκλοφόρησε στο πλαίσιο προώθησης της ταινίας.
Πηγή: *Walt Disney's The Moon-Spinners* (1964) (Gold Key Comics), Walt Disney Productions.

Ως αποτέλεσμα η Disney μετέφερε μέρος των δραστηριοτήτων της στην Ευρώπη (Barrier 2007, 278). Συχνός προορισμός της έγινε η Αγγλία, όπου λόγω κυβερνητικών μέτρων μεγάλο μέρος των χρημάτων της βρισκόταν δεσμευμένο (Watts 1997, 286) και όπου μπορούσε να εκμεταλλευθεί προς όφελός της διατάξεις της εγχώριας κινηματογραφικής νομοθεσίας, χρησιμοποιώντας π.χ. βρετανικό προσωπικό στις παραγωγές της (Steinhart 2013, 31-34). Η χώρα αποτέλεσε βάση για παραγωγή ταινιών αλλά και ορμητήριο για μετακινήσεις των κινηματογραφικών συνεργείων της εταιρείας σε άλλα μέρη. Εξάλλου η στρατηγική παραγωγής περιπετειών της Disney που διαδραματίζονταν σε «εξωτικούς» τόπους είχε αποδειχθεί ιδιαιτέρως επιτυχημένη με ταινίες όπως το *Swiss Family Robinson* (*Οικογένεια Ελβετών Ροβινσώνων*, 1960) να θριαμβεύουν στο αμερικανικό box-office (Bordwell 2006, 194).

Ειδικότερα, το *The Moon-Spinners* πληροί τα κριτήρια εκείνα που απαιτούνται για να θεωρηθεί «Runaway Production» (Bernstein στο Lev 2003, 150· Steinhart 2013, 4· Casper 2011, 37): γυρίστηκε από αμερικανική εταιρεία (σε συνεργασία με τον Βρετανό παραγωγό Hugh Attwooll), με αμερικανικά κεφάλαια, εκτός αμερικανικού εδάφους –τα εσωτερικά του φιλμ γυρίστηκαν στα Pinewood Studios του Λονδίνου και τα εξωτερικά στην Κρήτη, με ορισμένα συμπληρωματικά αυτών στη Ρόδο (West 2014, 326)–, ενώ η πλειονότητα των εργαζομένων στην παραγωγή δεν ήταν Αμερικανοί, αλλά Βρετανοί και Έλληνες πολίτες. Συν τοις άλλοις το φιλμ αποτελεί μια σύνθετη «Runaway Production», καθώς η εκτός Αμερικής παραγωγή του υπήρξε απόρροια

Εικ. 13. Υλικό προώθησης, στο οποίο η Κρήτη παρουσιάζεται ως τόπος διακοπών και γλεντιού. Πηγή: https://gr.pinterest.com/janeenweddle/the-moon-spinners/?lp=true (10/9/1963).

ενός συνδυασμού οικονομικών και δημιουργικών λόγων (Goldsmith & O'Reagan 2008, 16). Η παραγωγή του καθορίστηκε από την ανάγκη εξοικονόμησης πόρων (φτηνότερα εργατικά χέρια και πρώτες ύλες), από νομοθετικά μέτρα στην Αγγλία και, όπως θα δούμε στη συνέχεια, στην Ελλάδα, αλλά και από απαιτήσεις του σεναρίου και αναζήτηση αυθεντικότητας, που τελικά οδήγησαν στην Κρήτη.

Η παραγωγή του φιλμ ήταν αποτέλεσμα και έτερων στρατηγικών της Disney, αυτών της διαφοροποίησης του προϊόντος της και της διεύρυνσης του κοινού της. Την περίοδο που μελετούμε η εταιρεία είχε περιορίσει την παραγωγή ταινιών κινουμένων σχεδίων, στρεφόμενη αποφασιστικά σε live-action ταινίες, οι οποίες μπορούσαν να γυριστούν γρηγορότερα και πιο οικονομικά, χωρίς να δεσμεύουν για μεγάλο διάστημα κονδύλια της εταιρείας (Brown 2012, 71, 112· Smith 1996, 293). Παράλληλα απευθύνονταν σε ένα κοινό μεγαλύτερης ηλικίας, η προσέλκυση του οποίου υπήρξε βασικός στόχος της Disney της περιόδου (Gomery 1994, 75). Σε αυτό το πλαίσιο διεύρυνσης κοινού και διαφοροποίησης προϊόντος εντάσσεται η παραγωγή τού *The Moon-Spinners*. Συγκεκριμένα το 1963 η «αγαπημένη της Αμερικής» (Watts 1997, 332) Mills, πολύτιμο απόκτημα της Disney, είχε γίνει 17 ετών και οι ρόλοι χαριτωμένων κοριτσιών που είχαν χαρίσει δημοτικότητα, χρήματα και βραβεία στην επιχείρηση ανήκαν στο παρελθόν. Οι υπεύθυνοι της εταιρείας έσπευσαν να βρουν το σενάριο εκείνο που θα της επέτρεπε να υποδυθεί έναν ενήλικο ρόλο (Brode 2005, 156), απευθυνόμενη σε ένα ωριμότερο κοινό.

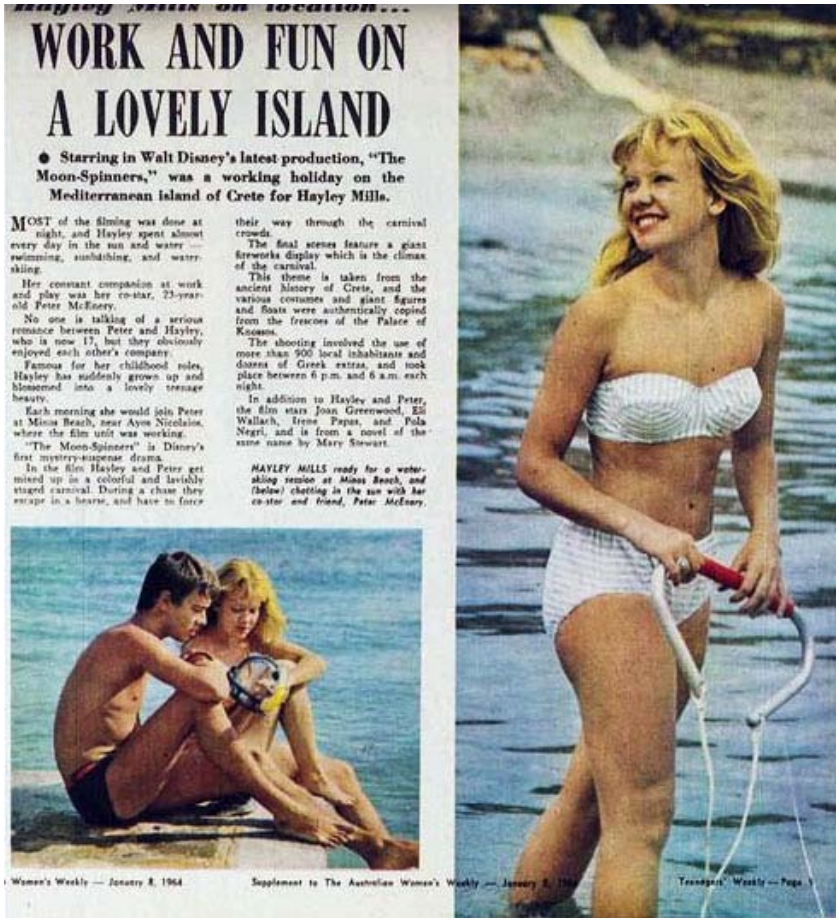

WORK AND FUN ON A LOVELY ISLAND

● Starring in Walt Disney's latest production, "The Moon-Spinners," was a working holiday on the Mediterranean island of Crete for Hayley Mills.

MOST of the filming was done at night, and Hayley spent almost every day in the sun and water — swimming, sunbathing, and water-skiing.

Her constant companion at work and play was her co-star, 23-year-old Peter McEnery.

No one is talking of a serious romance between Peter and Hayley, who is now 17, but they obviously enjoyed each other's company.

Famous for her childhood roles, Hayley has suddenly grown up and blossomed into a lovely teenage beauty.

Each morning she would join Peter at Minos Beach, near Ayos Nicolaios, where the film unit was working.

"The Moon-Spinners" is Disney's first mystery-suspense drama.

In the film Hayley and Peter get mixed up in a colorful and lavishly staged carnival. During a chase they escape in a hearse, and have to force their way through the carnival crowds.

The final scenes feature a giant fireworks display which is the climax of the carnival.

This theme is taken from the ancient history of Crete, and the various costumes and giant figures and floats were authentically copied from the frescoes of the Palace of Knossos.

The shooting involved the use of more than 900 local inhabitants and dozens of Greek extras, and took place between 6 p.m. and 6 a.m. each night.

In addition to Hayley and Peter, the film stars Joan Greenwood, Eli Wallach, Irene Papas, and Pola Negri, and is from a novel of the same name by Mary Stewart.

HAYLEY MILLS ready for a water-skiing session at Minos Beach, and (below) chatting in the sun with her co-star and friend, Peter McEnery.

Women's Weekly — January 8, 1964 Supplement to The Australian Women's Weekly — January 8, 1964 Teenagers' Weekly — Page 9

Εικ. 14. Άρθρο σχετικά με τα γυρίσματα της ταινίας στην Κρήτη στο περιοδικό *Teenager's Weekly*. Πηγή: «Work and fun on a lovely island» (1964), *The Australian Women's Weekly*, 8 Ιανουαρίου 1964, τ. 31, τχ. 31, 9.

Ο ιδανικός ρόλος βρέθηκε στις σελίδες βιβλίου της Βρετανίδας Mary Stewart (1916-2014), συγγραφέα ρομαντικών θρίλερ αγωνίας, με τα οποία είχε κατακτήσει το αναγνωστικό κοινό της εποχής (Friedman 1990· Mussell 1980, 823-824). Το *The Moon-Spinners*, έβδομο κατά σειρά βιβλίο της, υπήρξε γέννημα ταξιδιού της Stewart στην Ελλάδα,[1] αγαπημένο προορισμό της συγγραφέα τις δεκαετίες 1950 και 1960 (Friedman, 1990, xiv· Newquist 1964, 566) και πιο συγκεκριμένα προϊόν επίσκεψής της στην Ελούντα το 1960 (Μακράκης 2005, 7). Αν και οι πληροφορίες για το διάστημα παραμονής της Stewart στην περιοχή ποικίλλουν, από λίγες εβδομάδες[2] μέχρι έναν περίπου χρόνο (Αλαβάνου 2015, 110), το σίγουρο είναι ότι η διαμονή της στην Ανατολική Κρήτη ενέπνευσε τη συγγραφή του βιβλίου, η έκδοση του οποίου γνώρισε μεγάλη επιτυχία σε Αγγλία (1962) και Αμερική (1963).[3]

---

1 Ταξίδια της Stewart στην Ελλάδα ενέπνευσαν ακόμα τα βιβλία της *My Brother Michael* (1960) και *This Rough Magic* (1964).

2 Η πληροφορία παραχωρήθηκε στη γράφουσα από την Anne C. Perry, εκπρόσωπο του εκδοτικού οίκου τής Stewart Hodder & Stoughton, μέσω ηλεκτρονικής αλληλογραφίας (26/9/2016).

3 Ενδεικτικά, το 1963 παρέμεινε στη λίστα των best-sellers των *The New York Times* επί 22 εβδομάδες [www.hawes.com/1963/1963-06-23.pdf (10/9/2017)]. Στην απήχηση του βιβλίου συνέβαλε η δημοσίευσή του στο αγγλικό περιο-

Εικ. 15. Υλικό προώθησης με φωτογραφίες της Hayley Mills.
Πηγή: https://gr.pinterest.com/janeenweddle/the-moon-spinners/?lp=true (10/9/1963).

Η αγορά των δικαιωμάτων του *The Moon-Spinners*, στην οποία σύμφωνα με τον παραγωγό Bill Anderson προχώρησε ο Disney μετά από υπόδειξη της συζύγου του Lillian (Thomas 2011, 149), αναμφισβήτητα είχε ως κίνητρο τη μεγάλη απήχηση του βιβλίου. Εξάλλου η πρακτική μεταφοράς λογοτεχνικών έργων στη μεγάλη οθόνη υπήρξε προσφιλέστατη στο Hollywood της εποχής (Mast & Kawin 2006, 342) και δη στην Disney, με τις περισσότερες live-action ταινίες της να βασίζονται σε λογοτεχνικά έργα. Αν και δεν ανήκε στο είδος που προτιμούσαν οι ιθύνοντες της εταιρείας, οι οποίοι άλλωστε δεν δίστασαν να προβούν σε πλήθος αλλαγών της πρωτότυπης ιστορίας (Friedman 1990, 38), η δημοτικότητα του βιβλίου και της συγγραφέας του εγγυούνταν ένα μίνιμουμ εισπράξεων. Επίσης το *The Moon-Spinners* αποτελούσε κατάλληλο όχημα για τη Mills, καθώς τα χαρακτηριστικά της ηρωίδας της Stewart ανταποκρίνονταν στην ντισνεϊκή περσόνα της ηθοποιού και ο συνδυασμός ρομάντζου, μυστηρίου και αγωνίας της πλοκής του θα μπορούσε να ελκύσει στις αίθουσες ένα κοινό μεγαλύτερης ηλικίας. Δεν είναι τυχαίο ότι η ταινία διαφημίστηκε ως το πρώτο φιλμ αγωνίας και μυστηρίου της Disney, ενώ στο υλικό προώθησής της συναντάμε αναφορές στον Alfred Hitchcock και στο ερωτικό στοιχείο της (*The Moon-Spinners, Exhibition Manual* 1964, 3· West 2016, 213).

δικό *Woman's Journal* (Ιούλιος-Οκτώβριος 1962) και στο αμερικανικό *Ladies' Home Journal* (Σεπτέμβριος-Οκτώβριος 1962) [https://archive.org/stream/catalogofcopyrig3161lib/catalogofcopyrig3161lib_djvu.txt (13/9/2017)].

Εικ. 16: Αφίσες και υλικό προώθησης της ταινίας *The Moon-Spinners* στην παγκόσμια διανομή της. Πηγή: http://www.famousfix.com/topic/the-moon-spinners (8/9/2017).

Σημαντικό κίνητρο επιλογής του βιβλίου υπήρξε ακόμα το σκηνικό δράσης του η Κρήτη, η οποία μέσω της περιγραφικής δεινότητας της Stewart (Mussell 1980, 824) κατέχει πρωταγωνιστικό ρόλο στην ιστορία. Αν και σύμφωνα με πηγές (Μακράκης 2005, 6· Κοκοτός 2012, 150) η εταιρεία υποχρεώθηκε να επιλέξει την Ελούντα μετά από απαίτηση της Stewart,[4] η Disney της περιόδου συνήθιζε να γυρίζει εξωτερικά των ταινιών της στον τόπο δράσης τους, όπως συνέβη στις περιπτώσεις των *Third Man on the Mountain* (*Πάνω στα Βουνά*, 1959) – Ελβετία, *Almost Angels* (*Σχεδόν Άγγελοι*, 1962) – Αυστρία και *Emil and the Detectives* (*Η Οδύσσεια του Εμίλ*, 1964) – Γερμανία. Στη συγκεκριμένη περίπτωση η Κρήτη ως τόπος γυρισμάτων υπαγορεύθηκε από την αναζήτηση μιας κατά Disney αυθεντικότητας, η οποία επετεύχθη μέσω της κινηματογράφησης του κρητικού φυσικού τοπίου, της χρήσης Ελλήνων ηθοποιών (π.χ. Ειρήνη Παππά) και πλήθους Κρητών κομπάρσων και καλλιτεχνικού προσωπικού, όπως το χορευτικό συγκρότημα των Τζούλιας Οικονόμου – Γιώργου Εμιρζά (*Το Βήμα* 22/10/1963, 2) και το χορευτικό τμήμα του Λυκείου Ελληνίδων Ηρακλείου, τα μέλη του οποίου έφεραν παραδοσιακές ενδυμασίες (West 2016, 214).

Η επιλογή της Κρήτης υπαγορεύθηκε επιπροσθέτως από την πολιτική της ελληνικής κυβέρνησης (1958-1963). Τη δεκαετία του 1950, ενώ η Ελλάδα είχε τα εχέγγυα να αποτελέσει

4 Η πληροφορία δεν κατέστη δυνατό να επιβεβαιωθεί από την εταιρεία ή τον εκδοτικό οίκο της Stewart.

κινηματογραφικό προορισμό –λόγω κλίματος, εναλλαγών φυσικών τοπίων και φτηνού εργατικού δυναμικού– ελάχιστες ξένες ταινίες γυρίστηκαν στη χώρα εξαιτίας της απουσίας κρατικής αρωγής και νομοθετικού πλαισίου. Το αυξανόμενο όμως ενδιαφέρον ξένων εταιρειών στα τέλη της δεκαετίας κατέδειξε στους κυβερνώντες τα οφέλη στήριξης των αλλοδαπών κινηματογραφικών επιχειρήσεων (W. 1958, 3-4· Λεωτσάκος 1959, 28).

Η κυβέρνηση της ΕΡΕ (1958-1961), αντιμετωπίζοντας τον κινηματογράφο ως εν δυνάμει πλουτοπαραγωγικό παράγοντα της εθνικής οικονομίας (Μάρτης 1959, 15-16), υπήρξε ιδιαιτέρως δραστήρια όσον αφορά τη λήψη μέτρων προσέλκυσης ξένων παραγωγών, με κυριότερο στόχο την έλευση ξένου κεφαλαίου, κεντρικό μέλημα των δεξιών κυβερνήσεων της περιόδου, για τις οποίες αποτελούσε πανάκεια απέναντι στα οικονομικά προβλήματα της χώρας (Τσουκαλάς 1981, 109-111). Ο Κωνσταντίνος Καραμανλής, εξάλλου, με προσωπική εντολή είχε ζητήσει την παροχή κάθε διευκόλυνσης στις ξένες κινηματογραφικές επιχειρήσεις που θα δραστηριοποιούνταν στην Ελλάδα (Νικολόπουλος 1959, 45). Οι κυβερνητικές προθέσεις εκφράστηκαν εμφατικά τον Νοέμβριο του 1959, όταν σε συνέντευξη τύπου ο υπουργός Βιομηχανίας Νικόλαος Μάρτης και ο υπουργός Προεδρίας της Κυβέρνησης Κωνσταντίνος Τσάτσος, παρουσία του Αμερικανού παραγωγού Carl Foreman, εξήγγειλαν φιλόδοξο πρόγραμμα, «αποβλέπον εις την ενθάρρυνσιν και ενίσχυσιν των ξένων κινηματογραφικών εταιριών αι οποίαι θα επεθύμουν να γυρίσουν εις την Ελλάδα "εξωτερικά" ταινιών» (Λεωτσάκος 1959, 28). Αποσκοπώντας στην εισροή συναλλάγματος, στην ενίσχυση της τοπικής οικονομίας και της απασχόλησης Ελλήνων τεχνικών και ηθοποιών, όπως και στη δωρεάν προβολή της χώρας στο εξωτερικό (Μάρτης 1960, 8-9), η κυβέρνηση προσέφερε στους ξένους παραγωγούς μεγάλες φορολογικές απαλλαγές, τελωνειακές διευκολύνσεις και συντόμευση γραφειοκρατικών διαδικασιών, έθετε στη διάθεσή τους τις ένοπλες δυνάμεις και ήρε απαγορεύσεις κινηματογράφησης σε χώρους αρχαιο-

Εφήμερα

Ο κ. ΝΤΙΣΝΕΥ

"Οταν βρισκόμαστε στό ἐξωτερικό, ἡ ἐθνικό μας εὐαισθησία καί ὑπερηφάνεια δέν ἐπιδέχονται τήν παρομικρή συζήτησι. Νά μή δοῦμε καί νά μή ἀκούσουμε τίποτε πού νά θυμίζη τό πιθανά ἐλαττώματά μας. Πολύ δέ περισσότερο ὅταν ἔρχωνται ξένοι καί τά προβάλ' ουν καί τά συζητοῦν. Βλέπουμε κάπου τό ἑλληνικό χρώματα καί ἡ καρδιά μας σκιρτά. Ἀκούμε τή γλώσσα μας καί χαιρόμαστε. Καί γινόμαστε θηρία ἀνήμερα ὅταν βρεθοῦμε μπροστά σέ βίαμα πού διαστρέβει, διαστρεβλώνει καί πληγώνει τήν Ἑλλάδα. Γιατί στηρίζεται ἀπό φέρσι καί σέ σκόπιμη παρανόησι. Δυνάμεις καί συνεφαντεῖ μαζί. Δυό σεβαρά ἐνδιαφέροντα πού ὄχι μόνο ὁ ἑλληνικός κόσμος, ἀλλά κάθε κόσμος πολιτισμένου κράτους τιμωρεῖ. Καί διερωτώμαι ποιος θά κατηγορήση καί θά ζητήση ἐξηγήσεις ἀπό τόν ἄξιον κ. Ντίσνεϋ γιά τό κακόγουστο, τό φαύλο καί ἀτίθασο κινηματογραφικό ἔργο πού γύρισε στήν Κρήτη καί προβάλλει τώρα στό ἐξωτερικό.

Ἔτυχε στή Ρώμη καί μάλις εἶδα ἕνα κραυγαλέο διαφήμισι, ἕνα: Ντίσνεϋ εἶναι αὐτός. Στήν Κρήτη εἶναι γυρισμένο τό ἔργο. Τό λέει ὁ τίτλος του: «Ἄξιόν ἐστι». Δε μή χάσω τήν γλωσσία! Καί μπῆκα καί ντράπηκα καί ἀγανάκτησα. Γέλοιοι καί κατρίδευσαν οἱ Ἰταλοί γιά νά δοῦν ἀτίθασο, ὑπερβολικά καί φαύλικα παρουσιάζει ἡ ταινία αὐτή. Γιά τό ἤθη καί τά ἔθιμα τοῦ νησιοῦ, πού τό ἐμφανίζει ἄγριο, βάρβαρο, ὀφελόξενο. Ἕνα ὁλοκάθαρο ἀστυνομικό, ὑπονοεῖται, σκιάρια μέ ἥρωες δυό Κρητικούς πού κρατοῦνε συνεχῶς ἀπό ἕνα δίκοχτο καί κυνηγάνε νά σκοτώσουν κάποιο ξένο πού ζητάει νά τούς πάρη ἕνα κλεμμένο κόσμημα. Δυό τουριστριες πού ταλαιπωρέντσι, ὑποφέρουν, κινδυνεύουν νά κοιμηθοῦν στό δρόμο γιατί δέν τούς δίνουν διωμάτιο. Ἕνα δρώμικο καφενεῖο, ἕνας ἀτίθασος γάμος, ἕνα γελοῖο πανηγύρι καί ἕνα, ἀκόμη γελοιωδέστερο, καρναβάλι πού δέν ἔχει καμμιά σχέσι οὔτε μέ τήν Κρήτη οὔτε μέ τήν Ἑλλάδα. Μιά ἀκτή τῆς κακιάς ὥρας, ἕνα μοναστήρι πού κινηγιεῦντσι μέσα οἱ ἄνθρωποι σάν τά ἄγρια θηρία, παραδίο ἀρχαιοτήτων καί μιά πατροφόρα, τό μόνο μετοφορικό, μέ τό ὁποῖο προσπαθοῦν οἱ δυό ξένες νά μεταφέρουν καί νά σώσουν τόν τραυματισμένο φίλο τους. Ἀσυναρτησία καί προστυχιά.

Σκέφθηκα τί προηγούμενο ἔχει μέ τόν τόπο μας ὁ κ. Ντίσνεϋ; Καί ποιός ὑπεύθυνος ζήτησε νά διαβάση τό σενάριο πρίν δώση τήν ἄδεια γιά τό γύρισμα. Γιατί, ἀλλοίμονο στήν τουριστική μας προστάθεια καί στήν ἐθνική μας ἀξιοπρέπεια, ἄν ἀφήσουμε κάθε ξένο νά μᾶς προσβάλλη καί νά μᾶς δυσφημῆ μέ τή βιομηχανία τοῦ κινηματογράφου!

κυριακίδης

Εικ. 17. Το άρθρο του Μιχάλη Κυριακίδη στο πρωτοσέλιδο του *Βήματος* της 27ης Νοεμβρίου 1964 που πυροδότησε αντιδράσεις σχετικά με το *The Moon-Spinners*, πριν η ταινία προβληθεί στην Ελλάδα.
Πηγή: *Το Βήμα*, 27/11/1964, 1.

Εικ. 18. Διαφημιστική καταχώρηση σχετικά με την προβολή
του *The Moon-Spinners* σε κινηματογράφους των Αθηνών.
Πηγή: *Ελευθερία* 28/2/1965, 2.

λογικού ενδιαφέροντος (Λεωτσάκος 1959, 28). Η υπόσχεση της Columbia, της οποίας το φιλμ *The Guns of Navarone* (*Τα Κανόνια του Ναβαρόνε*, 1960) εγκαινίασε το πρόγραμμα, να δαπανήσει $250.000 για τη διαφήμιση του ελληνικού τουρισμού επιστέγασε την αγαστή συνεργασία μεταξύ κυβέρνησης και Hollywood (*Ελευθερία* 8/9/1959, 11).

Τα εξαγγελθέντα μέτρα προσέλκυσης ξένων κινηματογραφικών εταιρειών αποτέλεσαν βασικό τμήμα Νομοσχεδίου σχετικά με την ανάπτυξη του ελληνικού κινηματογράφου, η ψήφιση του οποίου τον Σεπτέμβριο του 1961 επιβεβαίωνε τις κυβερνητικές επιδιώξεις. Χαρακτηριστικά στο πρώτο άρθρο του Ν. 4208/61 βασικός σκοπός μαζί με την ανάπτυξη της κινηματογραφίας στη χώρα οριζόταν «η δημιουργία των αναγκαίων προϋποθέσεων διά την εν Ελλάδι παραγωγήν κινηματογραφικών ταινιών υπό αλλοδαπών επιχειρήσεων» (Ν. 4208/61 – ΦΕΚ176Α), 1669). Ακόμα με τα άρθρα 21-25 θεσπίζονταν πλήθος ευνοϊκών κινήτρων και προστατευτικών μέτρων για τις ξένες εταιρείες, όπως φορολογικές απαλλαγές, συναλλαγματικές διευκολύνσεις, απαλλαγή μηχανημάτων από δασμούς, ατελής εξαγωγή κόπιας, και απαγόρευση από τις ελληνικές αρχές παροχής πληροφοριών σχετικά με τις δαπάνες των κινηματογραφικών επιχειρήσεων στην Ελλάδα (Σωτηροπούλου 1989, 45). Τα κυβερνητικά μέτρα απέδωσαν καρπούς, καθώς μετά την ψήφιση του Ν. 4208/61 και για μια σύντομη περίοδο (1961-1963) αυξήθηκε ο αριθμός των ξένων κινηματογραφικών παραγωγών στη χώρα (Βακαλόπουλος 2005, 431).

Εικ. 19. Διαφήμιση προβολών της ταινίας στον κινηματογράφο Rex του Αγίου Νικολάου.
Πηγή: *Ανατολή* 21/11/1965, 2.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο η έλευση στην Ελλάδα της Disney, μιας από τις μεγαλύτερες εταιρείες παραγωγής παγκοσμίως, επικύρωνε τις στρατηγικές της κυβέρνησης και εκπλήρωνε τους πόθους της για εισροή κεφαλαίου. Η παραγωγή της Disney στην Κρήτη ανταποκρινόταν επίσης στους κυβερνητικούς πόθους για προβολή της χώρας στο εξωτερικό σε μια περίοδο εντατικοποίησης των προσπαθειών για τουριστική ανάπτυξη, κατά την οποία βρισκόταν σε εξέλιξη σχετικό πενταετές πρόγραμμα αξιοποίησης των τουριστικών πόρων της χώρας (Τσάτσος 1959, 4). Στις συνθήκες αυτές ο κινηματογράφος κρίθηκε ιδανικό μέσο προώθησης της Ελλάδας ως ταξιδιωτικού προορισμού. Άλλωστε η επιτυχία στο εξωτερικό ταινιών, όπως το *Never on Sunday* (*Ποτέ την Κυριακή*, 1960) που όπως γράφτηκε «υπήρξε ό,τι σημαντικότερο για τον ελληνικό τουρισμό μετά την Ακρόπολη» (Greene 1963, 136), είχε καταδείξει την αποφασιστική συμβολή του κινηματογράφου στην αύξηση των ταξιδιωτικών αφίξεων. Για τους κυβερνητικούς παράγοντες η περίπτωση του *The Moon-Spinners* έμοιαζε ιδανική, αφού το όνομα Disney εγγυόταν πλήθος θεατών παγκοσμίως και διαφήμιση της Ελλάδας χωρίς κρατική δαπάνη. Επιπροσθέτως η επιλογή τής μέχρι τότε παραμελημένης τουριστικά και αναπτυξιακά Ανατολικής Κρήτης ανταποκρινόταν σε έναν από τους βασικούς κυβερνητικούς στόχους που ήταν η δημιουργία νέων τουριστικών τόπων διεθνούς ενδιαφέροντος (Τσάτσος 1959, 5).

Δεν προκαλεί έκπληξη λοιπόν η ανεπιφύλακτη στήριξη της κυβέρνησης στην Disney και την παραγωγή της. Όπως χαρακτηριστικά γράφτηκε στο τύπο της εποχής «το Κράτος έθεσε

ακόμη και στρατιωτικά αυτοκίνητα εις την διάθεσιν της εταιρείας Ντίσνεϋ και εκίνησεν τον κρατικόν μηχανισμόν προς ενίσχυσιν του έργου […]» (*Ανατολή* 12/10/1963, 1, 2). Η άνευ όρων κυβερνητική στήριξη προς την αμερικανική εταιρεία επιβεβαιώνεται έμμεσα και από έγγραφο το οποίο απέστειλε στο Υπουργείο Βιομηχανίας η «Ένωση Τεχνικών Ελληνικού Κινηματογράφου και Τηλεόρασης». Σε αυτό με αφορμή την έλευση στην Κρήτη 100 ξένων τεχνικών κατήγγειλε την απουσία προστατευτικών νόμων: «Παντού αλλού οι ξένοι παραγωγοί είναι υποχρεωμένοι να προσλαμβάνουν εντόπιους τεχνικούς […] Μόνον η Ελλάς αποτελεί ξέφραγο αμπέλι για τις ξένες εταιρίες» (*Τα Νέα* 8/9/1963, 2). Επιπλέον η κυβέρνηση, αποσκοπώντας εκτός από συναλλαγματικά και σε τουριστικά οφέλη, παραχώρησε στην Disney άδεια λήψης σκηνών και φωτογραφιών σε αρχαιολογικούς χώρους του Ηρακλείου (*Πατρίς* 25/9/1963, 4) και στην Ακρόπολη της Λίνδου (βλ. ζενερίκ της ταινίας), ο ΕΟΤ έθεσε στη διάθεση τού Disney υπάλληλο της υπηρεσίας,[5] ενώ η Γενική Διεύθυνση Τύπου και Πληροφοριών κάλυψε την άφιξη των συντελεστών της ταινίας στην Αθήνα και συνεργείο της ακολούθησε τον Disney στην Κρήτη, μεταφέροντας στο κοινό μια ενθουσιαστική στάση του παραγωγού για το νησί (*Ελληνικά Επίκαιρα*, 1963, Παραγωγή ΓΔΤΠ).

Η έλευση της Disney εκτός από τους κυβερνητικούς πόθους εκπλήρωνε τις επιθυμίες της τοπικής κοινωνίας σε μια περίοδο κατά την οποία οι κάτοικοι, ιδίως στις αγροτικές περιοχές της Κρήτης, αντιμετώπιζαν οξυμμένα προβλήματα οικονομικής δυσπραγίας (Σέττας 1963, 8). Ιδιαιτέρως δυσχερείς ήταν οι συνθήκες στην ευρύτερη περιοχή της Ελούντας εξαιτίας –και μεταξύ άλλων– των απαρχαιωμένων μεθόδων καλλιέργειας, ενός προβληματικού οδικού δικτύου και ελλείμματος υποδομών στους τομείς ηλεκτροδότησης και ύδρευσης (ενδεικτικά: *Δημοκρατία* 2/11/1964, 2˙ *Κρητική Φωνή* 12/9/1965, 1). Μέσα σε αυτές τις περιστάσεις η άφιξη της Disney έγινε δεκτή με ενθουσιασμό. Η προγενέστερη άλλωστε δραστηριοποίηση στην περιοχή ξένων παραγωγών [*Celui qui doit Mourir* (*Ο Χριστός Ξανασταυρώνεται*, 1957) – Κριτσά και *Paul of Tarsus* (*Ο Παύλος από την Ταρσό*, 1960) – Άγιος Νικόλαος] είχε καταδείξει τα οφέλη όσον αφορά την τουριστική προβολή του τόπου και στην ενίσχυση της οικονομίας του (βλ. Δημόπουλος & Κυριακίδης 2000, 61˙ Ζωγραφάκης 1960, 33).

Στην περίπτωση του *The Moon-Spinners* τα μεγέθη συγκριτικά των προηγούμενων παραγωγών ήταν τελείως διαφορετικά. Δεν υπήρξε απλώς δραστηριοποίηση στην περιοχή αλλά κατάληψή[6] της, η οποία ξεκίνησε τον Ιούλιο του 1963, όταν αφίχθη ο διευθυντής παραγωγής Peter Manley και 35μελές κινηματογραφικό συνεργείο (*Το Βήμα* 9/7/1963, 2. Μ.Χ. 1963, 24). Συντελεστές της ταινίας συνέχισαν να καταφθάνουν καθ' όλη τη διάρκεια του καλοκαιριού και τον Σεπτέμβριο, μετά την έλευση των σταρ της ταινίας (Mills, McEnery, Παππά) και του τελευταίου κλιμακίου τεχνικών και ηθοποιών, ο αριθμός των αφιχθέντων άγγιξε τους 180 (*Ανατολή* 8/9/1963, 2˙ *Εξόρμησις* 9/9/1963, 2˙ *Ανατολή* 10/9/1963, 1). Τα γυρίσματα[7] κορυφώθηκαν την περίοδο

---

5 Βλ. συνέντευξη του Disney στον Γιώργο Πηλιχό (*Ταχυδρόμος*, 21/9/1963) [https://www.greekcomics.gr/forums/uploads/monthly_07_2012/post-4271-0-91672300-1343131126.jpg 26/9/2016].

6 Ο όρος από συνέντευξη του ενδυματολόγου της ταινίας Anthony Mendleson στη Linda Wood το 1993. [http://www.historyproject.org.uk/interview/anthony-mendleson (13/9/2017)].

7 Εκτός από την Ελούντα γυρίσματα πραγματοποιήθηκαν σε Άγιο Νικόλαο, Χουμεριάκο, Κριτσά, Καλό Χωριό και Φέρμα Ιεράπετρας.

Σεπτεμβρίου-Οκτωβρίου και ολοκληρώθηκαν πέρα από τον αρχικό προγραμματισμό εξαιτίας έλλειψης υποδομών, καιρικών μεταβολών και της παρεμβατικότητας του Disney (West 2014, 326-328· O'Brien 1964, 55· Mosley 1990, 261) τον Νοέμβριο του 1963 (West 2016, 214-215).

Τα γυρίσματα οδήγησαν σε σημαντικές παρεμβάσεις στην περιοχή, καθώς η Disney δεν εφείσθη εξόδων. Το ύψος της παραγωγής ανήλθε σε $3.500.000 (*Το Βήμα* 22/9/1963, 5) και στην Εμπορική Τράπεζα Ηρακλείου κατατέθηκαν $1.000.000 (Μ.Χ. 1963, 25), ενώ ο τύπος έκανε λόγο για «υπερπαραγωγή» (*Το Βήμα* 8/9/1963, 2· *Εξόρμησις* 16/9/1963, 2). Σημαντική στη διατύπωση λόγων σχετικά με το μέγεθος της παραγωγής ήταν η συμβολή του γραφείου τύπου της εταιρείας, ο εκπρόσωπος του οποίου, παρών στο χωριό κατά τη διάρκεια των γυρισμάτων, προμήθευε τους δημοσιογράφους με ειδήσεις και πληροφορίες (Μ. Χ. 1963, 24). Στον τύπο η Disney προβλήθηκε ως ευεργέτης που χάρισε στην κοινότητα υποδομές, βελτιώνοντας τη ζωή των κατοίκων (Μ. Χ. 1963, 25) και στο υλικό προώθησης παρουσιάστηκε ως φορέας Αναγέννησης της Ελούντας (West 2016, 214).

Αρχικά, αλλαγές στην Ελούντα έφεραν τα έργα κατασκευής των σκηνικών, τα οποία ξεκίνησαν τον Αύγουστο του 1963 αλλάζοντας «συνεχώς […] την μορφή της πέριξ του Σχίσματος περιοχής» (*Ανατολή* 27/8/1963, 2). Ειδικότερα ανεγέρθησαν κτίσματα και προσόψεις κατοικιών, χτίστηκε αποβάθρα, επισκευάστηκαν οι ανεμόμυλοι στην περιοχή Κανάλι και εισήχθη άμμος για τη δημιουργία παραλίας. Η παραγωγή παρενέβη και στην εξωτερική μορφή του χωριού προβαίνοντας σε εργασίες διαμόρφωσης της κεντρικής πλατείας, προέκτασης του ύψους των οικοδομών γύρω από αυτή και ασπρίσματος και «ευπρεπισμού» των σπιτιών του χωριού (*Το Βήμα* 22/9/1963, 5· Μ. Χ. 1963, 25· O'Brien 1964, 55· Μακράκης 2003, 5). Για τις ανάγκες των έργων κατασκευής χρησιμοποιήθηκαν «εκατό τόνοι ντόπιας πέτρας, 25 τόνοι γύψου, 25.000 πόδια ξυλείας, 500 γαλόνια ασβέστη, 200 γαλόνια μπογιάς, 2.000 κομμάτια κόντρα πλακέ, 1.000 κυβικά μέτρα άμμου και επιπλέον τόνοι μπαμπού, κλημάτων και εξωτικών φυτών […]» (West 2016, 214). Συν τοις άλλοις η απουσία επαρκών χώρων φιλοξενίας οδήγησε στην κατασκευή συγκροτήματος κατοικιών με «πολυτελή παραπήγματα» για τη διαμονή τεχνικών και ηθοποιών (Μ. Χ. 1963, 25), ενώ το ελλιπέστατο σύστημα ύδρευσης επέβαλε την κατασκευή υδατόπυργου (West 2014, 327). Οι ανάγκες επικοινωνίας μεταξύ των συντελεστών της ταινίας είχαν ως αποτέλεσμα την εγκατάσταση τηλεφωνικών συνδέσεων (O'Brien 1964, 55) και οι ανάγκες μετακίνησης των μελών του συνεργείου οδήγησαν στην κατασκευή δρόμου, μήκους 11 χιλιομέτρων (Bowman 1969, 254).

Η παρουσία της Disney στην περιοχή είχε άμεση επίδραση και στην τοπική οικονομία. Η εταιρεία προχώρησε σε πολυάριθμες προσλήψεις τεχνιτών και εργατών προσφέροντας «πλουσιώτατα ημερομίσθια» (*Ανατολή*, 10/9/1963, 2), ισχυρότατο δέλεαρ για τους φτωχούς κατοίκους της επαρχίας, 100 εκ των οποίων απασχολήθηκαν στην παραγωγή (West 2016, 214). Μεγάλο πλήθος ντόπιων προσελήφθησαν και ως κομπάρσοι. Ενδεικτικά στη σκηνή του γάμου που γυρίστηκε στο Χουμεριάκο μετείχαν 105 ντόπιοι (*Ανατολή* 17/9/1963, 1), ενώ δεκαπλάσιος αριθμός κατοίκων του Αγίου Νικολάου και των γειτονικών χωριών έλαβαν μέρος στη σκηνή του καρναβαλιού (*Ανατολή* 15/10/1963, 2) αμειβόμενοι με το ποσό των 100 δραχμών (*Ανατολή* 11/10/1963, 2).

Μεγάλα ποσά διέθεσε η Disney στην ενοικίαση και επίπλωση οικημάτων για τη διαμονή μελών του συνεργείου,[8] προσφέροντας πενταπλάσια από το σύνηθες μισθώματα, ενώ άφθονα χρήματα δόθηκαν επίσης στην εκμίσθωση οχημάτων και στην αγορά υλικών (*Ανατολή* 14/9/1963, 1). Την τοπική οικονομία ωφέλησε εξάλλου και η εντυπωσιακή συρροή εκδρομέων, οι οποίοι επισκέπτονταν την περιοχή μαζικά για να παρακολουθήσουν τα εκτελούμενα έργα και τα κινηματογραφικά γυρίσματα (*Ανατολή* 27/8/1963, 2). Αξίζει να σημειωθεί η διοργάνωση εκδρομών στην περιοχή από συλλόγους όπως ο «Ορειβατικός Σύλλογος Ηρακλείου» (*Μεσόγειος* 28/9/1963, 2) και η «Περιηγητική Λέσχη Ηρακλείου» (Ανατολή 15/10/1963, 2), αλλά και η παρακολούθηση της έναρξης των γυρισμάτων του καρναβαλιού του Μίνωα στον Άγιο Νικόλαο από περίπου 5.000 άτομα (*Ανατολή*, 16/10/1963, 2).

Εκτός των άλλων η διαμονή των σταρ της ταινίας και ιδίως του Disney στο νεόδμητο τότε ξενοδοχείο Minos Beach συνέβαλε στην επιτυχημένη πορεία του και ακολούθως στην τουριστική ανάπτυξη της περιοχής, που μόλις αποκτούσε οργανωμένο χαρακτήρα (Μαυρομάτης 1989, 44-45) και στην οποία η συγκεκριμένη επιχείρηση έπαιξε καθοριστικό ρόλο (Κλώντζας 2000, 132). Οι υπεύθυνοι του ξενοδοχείου με στόχο να προσδώσουν αίγλη σε αυτό και να προσελκύσουν το ενδιαφέρον των ΜΜΕ, επεδίωξαν και κατάφεραν να συνδέσουν το όνομα Disney με την επιχείρησή τους. Χαρακτηριστικά εντοπίζουμε αναφορά στον τύπο ότι τον Μάρτιο του 1965, 16 μήνες μετά το τέλος των γυρισμάτων, στον ιστό του ξενοδοχείου κυμάτιζαν μια σημαία της Disneyland και ένας Mickey Mouse (*Το Βήμα* 16/3/1965, 7), ενώ σε ταξιδιωτικό οδηγό του 1968 αναφέρεται πως «από τότε που ο Walt Disney κοιμήθηκε εδώ [στο Minos Beach] η τουριστική κίνηση υπήρξε εξαιρετική» (Fielding 1968, 680).

Αναμφισβήτητα η συμβολή του *The Moon-Spinners* στην τουριστική προβολή και ανάπτυξη της περιοχής υπήρξε σημαντική. Είναι ενδεικτικό ότι σε ταξιδιωτικά άρθρα στον ξένο τύπο, ξενόγλωσσα βιβλία και ταξιδιωτικούς οδηγούς της δεκαετίας του 1960, οι αναφορές στην Ελούντα συνοδεύονται από μνείες στην ταινία της Disney (Llewellyn Smith 1965, 39· Holden 1966, 125· Leatherbee 1967, 64· Bowman 1969, 253-254). Παρά το γεγονός ότι για τους ιθύνοντες της εταιρείας η ταινία θεωρήθηκε αποτυχημένη, καταφέρνοντας μόλις να καλύψει τα έξοδα παραγωγής της (Thomas 2011, 150), εκατομμύρια θεατών έμαθαν την ύπαρξη της Ελούντας μέσω της κυκλοφορίας του φιλμ στις αίθουσες: το 1964 η ταινία σε ΗΠΑ και Καναδά σημείωσε εισπράξεις $3.500.000 (Reynolds 1994, 64), όταν ένα εισιτήριο κόστιζε κατά μ.ο. $0.93 (Bordwell 2006, 198). Το κοινό στις ΗΠΑ αυξήθηκε ακόμα περισσότερο το 1966 με την προβολή του φιλμ ως μίνι σειράς από το τηλεοπτικό κανάλι NBC (Maltin 1984, 225, 326), ενώ εκτός ΗΠΑ πλήθος θεατών παρακολούθησαν την ταινία στην παγκόσμια διανομή της.[9] Εξάλλου στο φιλμ και στο υλικό προώθησής του η Κρήτη προβλήθηκε ως ένας ελκυστικός ταξιδιωτικός προορισμός, ως τόπος γλεντιού και διακοπών, ενώ δόθηκε έμφαση στην ομορφιά, τη γραφικότητα και τον πολιτιστικό πλούτο του νησιού με αναφορές στη μινωική, ενετική, ρωμαϊκή και βυζαντινή περίοδό του («Work and fun on a lovely island» 1964, 9· *The Moon-Spinners, Exhibition Manual* 1964, 3).

---

8 Βλ. και http://www.historyproject.org.uk/interview/anthony-mendleson.

9 Ενδεικτικές ημερομηνίες προβολής της ταινίας ανά τον κόσμο στο [http://www.imdb.com/title/tt0058371/releaseinfo?ref_=tt_dt_dt#akas (10/9/2017)].

Στην Ελλάδα η ταινία «επέστρεψε» τον Μάρτιο του 1965, όμως η υποδοχή της ξεκίνησε πριν από την προβολή της στους ελληνικούς κινηματογράφους. Αφορμή αποτέλεσε πρωτοσέλιδο άρθρο στο *Βήμα* της 27ης Νοεμβρίου 1964, στο οποίο ο δημοσιογράφος Μιχάλης Κυριακίδης περιέγραφε με μελανά χρώματα την αλγεινή εντύπωση που του προκάλεσε η παρακολούθηση της ταινίας σε κινηματογράφο της Ρώμης, κάνοντας λόγο για θέαμα, το οποίο στηριζόμενο σε ψεύδη και παραποιήσεις διέσυρε, διαπόμπευε και δυσφημούσε την Ελλάδα. Ο Κυριακίδης κατηγορούσε τον Disney για τη δημιουργία ενός κακόγουστου, ψεύτικου και απίθανου κινηματογραφικού έργου, το οποίο παρουσίαζε την Κρήτη ως νησί «άγριο, βάρβαρο και αφιλόξενο», και έκλεινε το άρθρο του τονίζοντας «[…] αλλοίμονο στην τουριστική μας προσπάθεια και στην εθνική μας αξιοπρέπεια αν αφήνουμε κάθε ξένο να μας προσβάλλη και να μας δυσφημή με την βιομηχανία του κινηματογράφου!» (*Το Βήμα* 27/11/1964, 1).

Το δημοσίευμα του *Βήματος* πυροδότησε άμεσα αντιδράσεις. Στο περιοδικό των Χανίων *Κρητική Εστία* δημοσιεύτηκε επιστολή προς την «Παγκρήτιο Ένωσι», με την οποία ο συντάκτης της Θρασύβουλος Παπαδάκης, επισυνάπτοντας το άρθρο του Κυριακίδη, εξέφραζε τον αποτροπιασμό του για την κινηματογραφική συκοφάντηση του κρητικού λαού και καλούσε τα μέλη του σωματείου να διαμαρτυρηθούν μέσω του Υπουργείου Εξωτερικών «εντόνως κατά του ανεκδιηγήτου και ανιστορήτου τούτου κ. Ντίσνεϋ» και προσέθετε «τον δε ηλίθιον του αρμοδίου Υπουργείου που έδωσε την άδειαν του γυρίσματος ενός τοιούτου φιλμ εξαμβλώματος και συνήργησε τοιουτοτρόπως εις την διάπραξιν ενός τοιούτου ανοσιοργήματος […] να αναζητήσητε και να πατάξητε διά παντός μέσου ανηλεώς» (Παπαδάκης 1964, 220). Όπως και ο Κυριακίδης, ο Παπαδάκης συνέδεε την προβολή του φιλμ με ζητήματα τουρισμού και εθνικής αξιοπρέπειας σημειώνοντας: «Αλήθεια απαράδεκτον και εξοργιστικόν κατήντησε πλέον ν' απεμπολούμε τα πάντα […] να ταπεινωνόμεθα, να εξευτελιζόμεθα, χάριν δήθεν ολίγων δολλαρίων που μέλλει ν' αφήση εις τον τόπον ο ένας και ο άλλος μασκαράς για να γυρίση δήθεν φιλμς και αηδίες ή να διαφημήση τουριστικώς την Ελλάδα» (Παπαδάκης 1964, 220-221).

Η εφημερίδα *Πατρίς* του Ηρακλείου έσπευσε να αναδημοσιεύσει την επιστολή του Παπαδάκη καταγγέλλοντας ότι το φιλμ διέσυρε «κατά τρόπον εξωφρενικό την Κρήτη» (*Πατρίς* 12/12/1964, 1, 4). Στο επόμενο φύλλο της εφημερίδας ο συντάκτης της Σίσυφος (Σταύρος Ν. Σταυρακάκης) χαρακτήρισε την ταινία «συκοφαντικό και υβριστικό σκαλάθηρμα», κατηγορώντας προσωπικά τον Disney για αχαριστία, ατιμία, ανανδρία και ασέβεια στην κρητική φιλοξενία. Έθεσε επίσης ζήτημα ψευδούς απεικόνισης και πλαστογράφησης της πραγματικότητας, διαμαρτυρόμενος για την παρουσίαση των Κρητικών ως κοινών δολοφόνων και ληστών εις βάρος ξένων. Παράλληλα ζητούσε τη λήψη μέτρων που θα εξασφάλιζαν μελλοντική προστασία από κάθε «τυχάρπαστο υβριστή» που θα επιχειρούσε να εκμεταλλευτεί την ντομπροσύνη και τη φιλοτιμία των Κρητικών, επισημαίνοντας ότι ο «τουρισμός δεν είναι τσουβάλι που χωρεί ότι νάναι. Κι' η φιλοξενία, θα πρέπει να το μάθουν, δεν είναι απάθεια και δουλοπρέπεια» (*Πατρίς* 13/12/1964, 1, 4).

Οι αντιδράσεις αναζωπυρώθηκαν λίγο πριν από την ελληνική πρεμιέρα της ταινίας, όταν δημοσιεύματα έκαναν λόγο για απόφαση της κυβέρνησης Παπανδρέου να απαγορεύσει την προβολή εξαιτίας του δυσφημιστικού και υβριστικού περιεχομένου της για την Κρήτη

(*Ανατολή* 16/3/1965, 2). Οι φήμες περί απαγόρευσης κυκλοφόρησαν σε μια περίοδο κατά την οποία τα πάθη ήταν ιδιαιτέρως οξυμμένα με αφορμή την κυκλοφορία στις αίθουσες του *Alexis Zorbas* (*Ζορμπάς, ο Έλληνας*, 1964) του Μιχάλη Κακογιάννη που θεωρήθηκε ένοχο διαπόμπευσης της Κρήτης και επέσυρε κατακραυγή, συγγραφή πύρινων άρθρων και διαβήματα διαμαρτυρίας από κρητικά σωματεία και πολιτευτές (*Πατρίς* 19/3/1965, 1-2, 4· *Πατρίς* 23/3/1965, 1, 4). Σε αυτή την συγκυρία το *The Moon-Spinners* εκλήφθη ως μια ακόμα προσπάθεια διασυρμού της Κρήτης και των Κρητικών. Σε δημοσίευμα της *Ανατολής* του Αγίου Νικολάου τα δύο φιλμ χαρακτηρίστηκαν αλλεπάλληλα κινηματογραφικά πλήγματα συκοφάντησης του νησιού, με τον ανώνυμο συντάκτη να σημειώνει ότι «ενώ όλη η Ελλάδα διαφημίζεται και ωφελείται από τις κινηματογραφικές ταινίες, αντίθετα η Κρήτη δυσφημείται και υβρίζεται κατά τον χυδαιότερον τρόπο» (*Ανατολή* 18/3/1965, 2). Η φημολογία για απαγόρευση μπορεί να ερμηνευθεί και ως προσπάθεια εξευμένισης της οργής των Κρητικών. Η κυβέρνηση Παπανδρέου εξάλλου είχε ήδη επιδείξει ευαισθησία σε θέματα κρητικής ευθιξίας απαγορεύοντας τις *Ελιές* (1964) του Δημήτρη Κολλάτου.

Οι αντιδράσεις που προκλήθηκαν προτού καν η ταινία προβληθεί στη χώρα αποκαλύπτουν τα οξυμμένα αντανακλαστικά μιας κοινωνίας σε μετάβαση, η οποία στεκόταν αμφίθυμα απέναντι στον «ξένο», η έλευση του οποίου γινόταν δεκτή τόσο ως ευκαιρία για ανάπτυξη όσο και ως απειλή, αφού μπορούσε να πλήξει την εθνική υπερηφάνεια. Σαφέστατα το *The Moon-Spinners* βρίθει στερεοτυπικών αναπαραστάσεων και έχει δομηθεί στην ιδέα της ανωτερότητας του προηγμένου δυτικού έναντι του υποανάπτυκτου «άλλου», χαρακτηριστικό γνώρισμα άλλωστε ταινιών της Disney (Cheu 2013· Giroux 2001). Ανήκει σε μια σειρά παραγωγών της δεκαετίας του 1960, οι οποίες, όπως σημειώνει η Στεφανή, μέσω στερεοτυπικών λόγων οριοθετούν, την Ελλάδα ως Άλλη, ως μια υποδεέστερη περιφέρεια «η οποία κατοικείται από ανθρώπους που δεν έχουν ωριμάσει οικονομικά, πνευματικά και διανοητικά κατά το πρότυπο των δυτικών κοινωνιών» (Στεφανή 2007, 128). Η Κρήτη της Disney είναι ένας τόπος εξωτικός στον οποίο κατοικούν άνδρες με άγρια ένστικτα, αδύναμες γυναίκες και παιδιά, ένας τόπος δεισιδαιμονιών, γλεντιού, υπανάπτυξης και αρχαίων ερειπίων. Απέναντι στη συγκεκριμένη αναπαράσταση της Κρήτης οι αρθρογράφοι αντέδρασαν διατυπώνοντας τοπικιστικό λόγο και συντηρητικές θέσεις, καταφεύγοντας επίσης σε στερεότυπα, όπως το υψηλό φρόνημα των Κρητικών, ο ανδρισμός, η περηφάνια, η φιλοτιμία και η φιλοξενία τους. Ο ξένος στο πρόσωπο του Disney ορίστηκε αντιθετικά ως άνανδρος, άτιμος και θρασύδειλος εχθρός, ο οποίος διέσυρε το νησί με σκοπό τον πλουτισμό, συνεπικουρούμενος από κυβερνητικούς φορείς που προέκριναν τα τουριστικά οφέλη σε βάρος της κρητικής αξιοπρέπειας.

Παρά τις αντιδράσεις και τη φημολογία το *The Moon-Spinners* έφτασε τελικά στην Ελλάδα. Στις 29 Μαρτίου 1965 ξεκίνησε να προβάλλεται στην Αθήνα, όπου συνάντησε μικρή σχετικά ανταπόκριση, καθώς σε μια εβδομάδα προβολών σε τέσσερις κινηματογράφους (*Αρζεντίνα*, *Αττικόν*, *Πιγκάλ*, *Ρεξ*) έκοψε 28.852 εισιτήρια («Κινηματογραφικόν δεκαπενθήμερον» 1965, 23). Σε αυτό πιθανότατα συνέβαλε και ο χαρακτηρισμός της ταινίας ως ακατάλληλης, γεγονός πρωτοφανές για παραγωγή της Disney. Ακολούθησαν προβολές σε Πειραιά και Θεσσαλονίκη και τελικά η ταινία επέστρεψε στην Κρήτη τον Απρίλιο του 1965, όταν για σύντομο διάστημα

(24-27 Απριλίου) μετά από την προώθησή της ως ένα «καταπληκτικό αριστούργημα με φόντο τις ομορφιές της ΚΡΗΤΗΣ» (*Μεσόγειος* 20/4/1965, 2) προβλήθηκε στον κινηματογράφο *Ηλέκτρα* του Ηρακλείου (*Κρητικόν Βήμα* 24/4/1965, 2).

Η επιστροφή του φιλμ στην Ανατολική Κρήτη πραγματοποιήθηκε αρκετούς μήνες αργότερα, τον Νοέμβριο του 1965. Η είδηση για την έλευσή του έγινε δεκτή με ιδιαίτερο ενδιαφέρον από τους κατοίκους, οι οποίοι σύμφωνα με την *Ανατολή* αδημονούσαν όχι μόνο επειδή η ταινία είχε γυριστεί στην περιφέρειά τους αλλά και επειδή επιθυμούσαν να διαπιστώσουν την ακρίβεια όσων είχαν γραφεί κατά της ταινίας, ενώ ο ανώνυμος συντάκτης της εφημερίδας έσπευσε να σημειώσει ότι «χάρις εις την εταιρεία Ντίσνεϋ […] έπεσαν πάρα πολλά χρήματα εις την περιφέρειάν μας» (*Ανατολή* 12/11/1965, 2). Οι προβολές ξεκίνησαν στις 22 Νοεμβρίου 1965, στον κινηματογράφο *Ρεξ* του Αγίου Νικολάου και η υποδοχή του φιλμ υπήρξε θριαμβευτική. Η εντυπωσιακή ανταπόκριση του κοινού ανάγκασε τον ιδιοκτήτη του *Ρεξ* να προσθέσει επιπλέον προβολές πριν τη μεταφορά της κόπιας στην Ιεράπετρα (*Ανατολή* 30/11/1965, 2), με τον κινηματογράφο να ζει «δόξες αθηναϊκών κινηματογράφων (που παίζουν όλην την ημέρα […]» (*Ανατολή* 27/11/1965, 2). Στην *Κρητική Φωνή* επισημάνθηκε η μεγάλη συρροή κόσμου από ολόκληρο τον νομό Λασιθίου και η ταινία χαρακτηρίστηκε θαυμάσια, αποδίδουσα «σ' ένα εξαίρετο συνδυασμό χρωμάτων και σκηνικών τα τοπία και τις ομορφιές του τόπου μας» (*Κρητική Φωνή* 28/11/1965, 2).

Για τους κατοίκους της επαρχίας όπου γυρίστηκε, το *The Moon-Spinners* δεν υπήρξε ένα δείγμα μιας «Runaway Production», ένα προϊόν της εταιρείας Disney ή απόρροια κυβερνητικών προσπαθειών για την προσέλκυση ξένων παραγωγών. Δεν υπήρξε ένα κινηματογραφικό ανοσιούργημα που διέσυρε την Κρήτη ούτε απόδειξη της αχαριστίας του παραγωγού της, αλλά ένα ξεχωριστό γεγονός. Η έλευση της Disney είχε ως αποτέλεσμα μια ολόκληρη κοινότητα να ξεφύγει για λίγο από τα προβλήματα της καθημερινότητας και την ανέχεια. Στη συνέχεια η προβολή της έδωσε την ευκαιρία στους κατοίκους να δουν τους εαυτούς τους και τον τόπο τους στη μεγάλη οθόνη μέσω εικόνων, στη δημιουργία των οποίων οι ίδιοι συνέβαλαν. Μέσα από το βλέμμα τους η ταινία, προϊόν και σύμπτωμα μιας εποχής και συγκεκριμένων στρατηγικών, μεταμορφώθηκε από ένα απλό προϊόν σε καθρέφτη των αναγκών και των επιθυμιών τους. Και υπό αυτό το πρίσμα ο μύθος που συνοδεύει την ταινία τελικά αποδεικνύεται πραγματικότητα: Μια φορά κι έναν καιρό ένας από κινηματογραφικής μηχανής θεός επισκέφθηκε την Ελούντα.

Βιβλιογραφια (Βιβλια-Περιοδικα)

Ελευθερία Αλαβάνου (2015), «Ο μύθος της Ελούντας», *Minoan Wave*, τ. 2 (καλοκαίρι 2014-άνοιξη 2015), 108-112.

Χρήστος Βακαλόπουλος (2005), «Παραγωγή και διανομή των ελληνικών ταινιών (1945-1980). Στοιχεία για μια οικονομική και κοινωνική προσέγγιση», Κώστας Λιβιεράτος (επιμ.), *Η ονειρική Υφή της Πραγματικότητας, Κείμενα για την Επικοινωνία και τον Πολιτισμό*, Βιβλιοπωλείον της «Εστίας», Αθήνα.

Michael Barrier (2007), *The Animated Man, The Life of Walt Disney*, University of California Press, Μπέρκλεϋ.

David Bordwell (2006), *The Way Hollywood Tells it: Story and Style in Modern Movies*, Μπέρκλεϋ, University of California Press.

John Stewart Bowman (1969), *Crete, Traveler's Guide*, Ινδιανάπολις, Bobbs-Merrill Company.

Douglas Brode (2005), *Multiculturalism and the Mouse. Race and Sex in Disney Entertainment*, Ώστιν, University of Texas Press.

Noel Brown (2012), *The Hollywood Family Film, A History from Shirley Temple to Harry Potter*, Λονδίνο, I. B. Tauris.

Drew Casper (2011), *Hollywood Film 1963-1976: Years of Revolution and Reaction*, Μάλντεν, Wiley-Blackwell.

Johnson Cheu (επιμ.) (2013), *Diversity in Disney Films, Critical Essays on Race, Ethnicity, Gender* and Disability, Τζέφερσον, McFarland & Company, Inc.

Μιχάλης Δημόπουλος, Αχιλλέας Κυριακίδης (2000), «Κουβεντιάζοντας με τον Ντασέν», Αχιλλέας Κυριακίδης (επιμ.), *Ζυλ Ντασέν*, Αθήνα, Αιγόκερως.

Jack C. Ellis (1985), *A History of Film*, Νιου Τζέρσεϋ, Prentice Hall Inc.

Ιωάννης Ζωγραφάκης (1960), «Κινηματογραφικά νέα από τον Αγ. Νικόλαο Κρήτης», *Τουριστική Κρήτη*, έτος α΄, τ. 10-11 (Ιούλιος-Αύγουστος 1960), 33.

Temple Fielding (1968), *Fielding's Travel Guide to Europe*, Νέα Υόρκη, Fielding Publications-Morrow & Company, Νέα Υόρκη.

Lenemaja Friedman (1990), *Mary Stewart*, Βοστώνη, Twayne Publishers.

Henry A. Giroux (2001), *The Mouse that Roared: Disney and the End of Innocence*, Λάναμ, Rowmann & Littlefield.

Ben Goldsmith, Tom O'Reagan (2008), "International film production: interests and motivations", Janet Wasko & Mary Erickson (επιμ.), *Cross-Border Cultural Production: Economic Runaway or Globalisation?*, Νέα Υόρκη, Cambria Press.

Douglas Gomery (1994), "Disney's business history: A reinterpretation", Eric Smoodin (επιμ.), *Disney Discourse: Producing the Magic Kingdom*, Νέα Υόρκη, Routledge.

Milton H. Greene (1963), "Beguiling foreign stars", *Life*, τ. 55, τχ. 25 (20 Δεκεμβρίου 1965), 132-145.

David Holden (1966), "Crete: epic island", *Venture*, τ. 3, τχ. 5 (Οκτώβριος-Νοέμβριος 1966), 122-143.

Wasko Janet (2011), *Understanding Disney: The Manufacture of Fantasy*, Μάλντεν, Blackwell.

«Κινηματογραφικόν δεκαπενθήμερον», *Κινηματογραφικός Αστήρ*, έτος 42, τ. 7 (962) (22 Απριλίου 1965), 23.

Μανόλης Κλώντζας (2000), «Νεότεροι Χρόνοι» (συλλογικό), *Ο Άγιος Νικόλαος και η Περιοχή του*, Άγιος Νικόλαος, Δήμος Αγίου Νικολάου.

Γιώργος Κοκοτός (2012), «Λασίθι … Μια ιστορία σαν παραμύθι», *Athens Voice*, τ. 401 (Ιούλιος-Αύγουστος 2012), 150.

Mary Leatherbee (1967), "The gnarled face of Crete", *Life*, τ. 62, τχ. 7 (17 Φεβρουαρίου 1967), 62-76.

Peter Lev (2003), "Hollywood International", Peter Lev (επιμ.), *The Fifties, Transforming the Screen (1950-1959)*, Νέα Υόρκη, Charles Scribner's Sons.

Γιώργος Λεωτσάκος (1959), «Η έβδομη τέχνη και η χώρα μας», *Ο Αιών*, έτος α΄, τ. 9 (Νοέμβριος 1959), 28.

Smith Michael Llewellyn (1965), *The Great Island, A Study of Crete*, Λονδίνο, Longmans.

Leonard Maltin (1984), *The Disney Films*, Νέα Υόρκη, Disney Editions.

Μανόλης Μακράκης (2009), *Ελούντα, Η Ιστορία της μέσα από την Ιστορία της Κρήτης*, Ελούντα, Μανόλης Μακράκης.

Μανώλης Μακράκης (2003), «Στον καιρό της Ντίσνεϋ. 40 χρόνια από τα γυρίσματα της ταινίας "οι κλώστριες της σελήνης"», *Ελούντα*, τ. 42 (Αύγουστος-Οκτώβρης 2003), 5-7.

Μανώλης Μακράκης (2005), «Μέγαρο Ελούντας. Ένα κτίριο-μια ιστορία. Αφιέρωμα στο πρώτο ξενοδοχείο της Ελούντας», *Ελούντα*, τ. 46 (Νοέμβριος 2004-Ιανουάριος 2005), 6-9.

Νικόλαος Μάρτης (1960), «Διά τον νόμον παραγωγής κινημ / γραφικών ταινιών», *Κινηματογραφικός Αστήρ*, έτος 37, τ. 11 (866) (20 Ιουλίου 1960), 8-9.

Νικόλαος Μάρτης (1959), «Έγγραφο προς Ο.Χ.Ο.Α», *Κινηματογραφικός Αστήρ*, έτος 36, τ. 6 (841) (30 Μαρτίου 1959), 15-16.

Gerald Mast, Bruce F. Kawin (2006), *A Short History of the Movies*, Νέα Υόρκη, Pearson Education Inc.

Ιωάννης Ε. Μαυρομάτης (1989), *Οικονομία της Κρήτης (1951-1981)*, τ. 1, Κωστής Γ. Παπαγεωργίου (επιμ.), Ηράκλειο.

Leonard Mosley (1990), *Disney's World. A Biography*, Λάναμ, Scarborough House.

Kay J. Mussell (1980), "Mary Stewart", John M. Reilly (επιμ.), *Twentieth Century Crime & Mystery Writers*, Λονδίνο, The Macmillan Press Ltd.

Roy Newquist (1964), "Mary Stewart", *Counterpoint*, Σικάγο, Rand McNally & Company.

Βασίλης Γρ. Νικολόπουλος (1959), «Η ελληνική κινηματογραφία αποκτά ισχυρά θεμέλια», *Αιών*, τ. 10 (Δεκέμβριος 1959), 45-46.

Brian O'Brien (1964), "Winter sunshine", *Films and Filming*, τ. 10, τχ. 4 (Ιανουάριος 1964), 55.

Θρασύβουλος Παπαδάκης (1964), «Ο παραγωγός κινηματογραφικών έργων Ντίσνεϋ και το εξάμβλωμά του», *Κρητική Εστία*, έτος ιστ΄, τ. 1 (Νοέμβριος-Δεκέμβριος 1964), 220-221.

Christopher Reynolds (1994), *Hollywood Power Stats*, Λος Άντζελες, Cineview Publishing.

Νίκος Σέττας (1963), *Η αγροτική ανάπτυξη της Κρήτης*, Δημήτριος Καλιτσουνάκης (επιμ.), Αθήνα.

Dave Smith (1996), "Live-action movies", *Disney A to Z. The Official Encyclopedia*, Νέα Υόρκη, Hyperion.

Εύα Στεφανή (2007), «Η κατασκευή της πραγματικότητας από τον κινηματογράφο μυθοπλασίας: Η Ελλάδα ως άλλη στις ταινίες της δεκαετίας του '60», *10 Κείμενα για το Ντοκιμαντέρ*, Αθήνα, Πατάκης.

Daniel Steinhart (2013), "All the World's a Studio: The Internationalization of Hollywood Production and Location Shooting in the Postwar Era", διδ. διατριβή, Λος Άντζελες, University of California.

Χρυσάνθη Σωτηροπούλου (1989), *Ελληνική Κινηματογραφία, 1965-1975, Θεσμικό Πλαίσιο-Οικονομική Κατάσταση*, Αθήνα, Θεμέλιο.

Bob Thomas (2011), "Bill Anderson (1911-1997)", Didier Ghez (επιμ.), *Walt's People, Talking Disney with the Artists who Knew Him*, τ. 10, Xlibris Corporation.

Κωνσταντίνος Τσάτσος (1959), «Το νέον πενταετές πρόγραμμα τουριστικής αναπτύξεως της χώρας», *Τουριστική Κρήτη*, έτος α΄, τ. 1 (Ιούνιος 1959), 4-6, 17.

Κωνσταντίνος Τσουκαλάς (1981), *Η Ελληνική Τραγωδία. Από την Απελευθέρωση ως τους Συνταγματάρχες*, Αθήνα, Α. Α. Λιβάνη.

W. (1958), «Και πάλιν ο ελλην. κινηματογράφος», *Κινηματογραφικός Αστήρ*, έτος 35, τ. 2 (816) (30 Ιανουαρίου 1958), 3-4.

Steven Watts (1997), *The Magic Kingdom, Walt Disney and the American Way of Life*, Κολούμπια, University of Missouri Press.

John G. West (2014), "Arthur J. Vitarelli", Didier Ghez (επιμ.), *Walt's People,Talking Disney with the Artists who Knew him*, τ. 14, Theme Park Press.

John G. West (2016), *Walt Disney and Live Action. The Disney Studio's Live Action Features of the 1950s and 60s*, Theme Park Press.

"Work and fun on a lovely island" (1964), *Teenager's Weekly*, τ. 31, τχ. 31 (8 Ιανουαρίου 1964), 9.

Camille K. Yale (2010), "Runaway Film Production: A Critical History of Hollywood's Outsourcing Discourse", διδ. διατριβή, Ιλινόις, University of Illinois.

Apostolos I. Zeimbekis (χ.χ.), *Aghios Nikolaos and Eastern Crete*, S. Alexiou Sons.

Μ. Χ. (1963), «Στα Κρόσια του φεγγαριού», *Καλλιτεχνικά Χρονικά*, έτος α΄, τ. 1 (Οκτώβριος 1963), 24-25.